અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

રાજકપૂર આત્મજ પૃથ્વીરાજ કપૂર

વિરુદ્ધ

લક્ષ્મણ આત્મજ કિશનલાલ ગવઈ

૧૪ ડિસેમ્બર, ૧૯૭૯

[વી. આર. કૃષ્ણા ઐયર અને આર. એસ. પાઠક, ન્યાયમૂર્તિઓ]

ઇન્ડિયન પીનલ કોડ ૧૮૬૦ (૧૮૬૦ નો ૪૫), કલમો ૭૯ અને ૨૯૨ – સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ ૧૯૫૨ – કલમ ૫એ(૧એ) – સિનેમા ફિલ્મને જાહેર પ્રદર્શન માટે સેન્સર પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવેલ – નિર્માતા વિરુદ્ધ ફરિયાદ કે ફિલ્મ અશ્લીલ છે, જાહેર નૈતિકતાને ભ્રષ્ટ કરે છે – આવી ફરિયાદ/કાર્યવાહી ટકી શકે કે કેમ.

શબ્દો અને શબ્દપ્રયોગો – કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ (જસ્ટીફાઇડ) – ઇન્ડિયન પીનલ કોડ ૧૮૬૦, કલમ ૭૯ નો અર્થ.

ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ એવી જોગવાઈ કરે છે કે જે કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે જે તેને કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોય, અથવા જે શુદ્ધબુદ્ધિથી હકીકતની ભૂલના કારણે પોતાને તે કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોવાનું માને છે, તે કોઈ ગુનો નથી.

સામાવાળા–ફરિયાદીએ એવો આક્ષેપ કર્યો હતો કે 'સત્યમ શિવમ સુંદરમ' ફિલ્મ તેના આકર્ષક શીર્ષક દ્વારા ગેરમાર્ગે દોરનારી દૂષિત હતી અને નિર્દોષોને અધોગતિ તરફ દોરી જતી હતી અને ચિત્રપટ પર અશ્લીલતા, અભદ્રતા અને દુરાચાર સ્પષ્ટપણે છવાયેલા હતા, જે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હેઠળ ગુનો બને છે. મેજિસ્ટ્રેટે કેટલાક સાક્ષીઓની તપાસ કર્યા પછી ગુનાની નોંધ (કોગ્નિઝન્સ) લીધી અને ફિલ્મના અપીલકર્તા–નિર્માતાને નોટિસ જારી કરી. ત્યારબાદ અપીલકર્તાએ ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઇકોર્ટ સમક્ષ એવી રજૂઆત સાથે અરજી કરી કે ફોજદારી કાર્યવાહી એ ન્યાયિક પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ છે અને કોઈ પણ કાર્યવાહી કાયદેસર રીતે ટકી શકે નહીં કારણ કે ફિલ્મને સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ ફિલ્મ સેન્સર્સ દ્વારા જાહેર પ્રદર્શન માટે યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી. જોકે, હાઇકોર્ટે સદર અરજી ફગાવી દીધી હતી.

આ કોર્ટ સમક્ષની અપીલમાં અપીલકર્તા વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે એકવાર સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ, ૧૯૫૨ હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા ફિલ્મના જાહેર પ્રદર્શનને મંજૂરી આપતું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું હોય, ત્યાર પછી તેના પ્રદર્શન માટે કાયદેસરનું સમર્થન (જસ્ટીફિકેશન) અસ્તિત્વમાં આવે છે, અને ઈ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ ની ઉપચારાત્મક જોગવાઈઓના આધારે, ફિલ્મનું જાહેર પ્રદર્શન, પ્રસારણ કે વિતરણ, ભલે તે અશ્લીલ, કામુક કે જાહેર નૈતિકતાને ભ્રષ્ટ અથવા દૂષિત કરનારું હોય, તો પણ ઈ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હોવા છતાં તે ગુનો બની શકે નહીં.

અપીલ મંજૂર કરતાં,

> કોર્ટે ઠેરવેલ કે: ૧. ફોજદારી કાર્યવાહી ટકી શકે તેવી નથી કારણ કે જ્યારે સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ, ૧૯૫૨ ની કલમ ૫–એ અને તે હેઠળ જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ દોષમુક્ત કરનારી છે, અને તેથી તે રદબાતલ (ક્વોશ) કરવામાં આવે છે.

૨. એ કહેવું પરસ્પર વિરોધાભાસી છે કે સદર એક્ટની કલમ પએ(૧એ) હેઠળ બોર્ડ ફિલ્મને જાહેર પ્રદર્શન માટે યોગ્ય તરીકે પ્રમાણિત કરે અને ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ આવા પ્રદર્શનને સજાપાત્ર ગણે, સિવાય કે બંને કાયદાઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલ ક્ષેત્ર અલગ હોય.

૩. પીનલ કોડ સામાન્ય કાયદો છે, સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ વિશેષ કાયદો છે. જો સિનેમા પર કડક નિયંત્રણ ન રાખવામાં આવે તો તેના વિસ્ફોટક રીતે વધતા જોખમનો સામનો કરવા માટે પાછળના કાયદાની યોજના જાણીજોઈને ઘડવામાં આવી છે. જો સિનેમા સામાજિક ઉદ્દેશ્યો સાથે જોડાયેલું હોય તો તે જાહેર હિત માટેનું ઉત્તમ સાધન છે અને જો અસામાજિક ઉદ્દેશ્યો તરફ દોરવામાં આવે તો તે જાહેર શ્રાપ બની શકે છે. તેથી સદર એક્ટ ઉચ્ચ ક્ષમતા અને નિપુણતા ધરાવતા સેન્સર બોર્ડની રચના કરે છે, સુનાવણી, અપીલ અને આખરી ન્યાયિક પુનરાવલોકન, પૂર્વ–સેન્સરશીપ અને શરતી પ્રદર્શનો તથા રાજ્ય અને સમાજના રક્ષણ માટે અન્ય નિયમનકારી વ્યૂહરચનાઓ પૂરી પાડે છે.

૪. પીનલ કોડ કે સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ બંનેમાંથી કોઈ પણ બંધારણના ભાગ ૩ દ્વારા મંજૂર કરાયેલા નિયંત્રણોથી આગળ વધી શકતું નથી અને એકવાર વિશેષ કાયદો તે ક્ષેત્રનું નિયમન કરે છે ત્યારે તે સામાન્ય કાયદા માટે તે હદ સુધી મર્યાદા બહાર થઈ જાય છે. ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ એ ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ અને ફિલ્મોના પ્રમાણીકરણને લગતા સદર એક્ટના ભાગ ૨ વચ્ચેના દેખીતા સંઘર્ષનું નિરાકરણ લાવે છે. જો બોર્ડ ભૂલ કરે તો સદર એક્ટ ઉપચારો પૂરા પાડે છે.

૫. ન્યાયશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ જોતાં, કોઈ કૃત્ય વ્યાખ્યાની દ્રષ્ટિએ ગુનો હોઈ શકે છે; પરંતુ જો કાયદો પોતે જ જાહેર કરે કે અમુક ચોક્કસ સંજોગોમાં તેને ગુનો ગણવામાં આવશે નહીં, તો પ્રતિબંધિત કૃત્ય અનિવાર્ય દોષ સૂચવતું નથી. સામાન્ય અપવાદોનું પ્રકરણ આ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરે છે. કલમ ૭૯ માત્ર ત્યારે જ ગુનાને બિન–ગુનો બનાવે છે જ્યારે વાંધાજનક કૃત્ય

ખરેખર કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોય અથવા હકીકતની ભૂલના કારણે શુદ્ધબુદ્ધિથી તેવું વાજબી ઠેરવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવ્યું હોય.

૬. એકવાર સેન્સર બોર્ડ, પોતાના અધિકારક્ષેત્રમાં રહીને અને શુદ્ધબુદ્ધિથી કરવામાં આવેલી અને અનુસરવામાં આવેલી અરજી પર ફિલ્મના જાહેર પ્રદર્શનને મંજૂરી આપે છે, ત્યારે નિર્માતા અને સંબંધિત એજન્સીઓ વૈધાનિક આશ્રયસ્થાનમાં પ્રવેશે છે અને સુરક્ષિત બને છે કારણ કે કલમ ૭૯ તેમને પ્રમાણપત્ર વાજબી ઠેરવનારું છે તેવી શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકની માન્યતાને ધ્યાને રાખીને દોષમુક્ત કરે છે.

૭. વાણી સ્વાતંત્ર્ય એ મૂળભૂત અધિકાર છે. સેન્સર એ પોતાની ફેશન નક્કી કરનાર નૈતિક દરજી નથી પરંતુ જાહેર વ્યવસ્થા, શિષ્ટાચાર કે નૈતિકતાના દ્રષ્ટિકોણથી અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળ ફિલ્મોનું નિયમન કરનાર વૈધાનિક ચોકીદાર છે – જે વિભાવનાઓ પોતે ગતિશીલ છે, અને જેને અભિવ્યક્તિને દબાવવા માટે સંકુચિત કરી શકાતી નથી કે જાતીય પ્રદર્શનના ઉત્પાતને પ્રોત્સાહન આપવા માટે બેફામપણે વિસ્તૃત કરી શકાતી નથી.

કે. એ. અબ્બાસ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય [૧૯૭૧] ૨ એસ.સી.આર. ૪૪૬; નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

ફોજદારી અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: ફોજદારી અપીલ નં. ૭૭૩/૧૯૭૯.

મધ્યપ્રદેશ હાઇકોર્ટના પરચૂરણ ફોજદારી કેસ નં. ૨૭૯/૭૯ માં તારીખ ૧૩–૮–૧૯૭૯ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે ખાસ પરવાનગી દ્વારા અપીલ.

અપીલકર્તા તરફથી શ્રીમતી કે. હિંગોરાણી ઉપસ્થિત રહ્યા.

કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ કૃષ્ણા ઐયર દ્વારા આપવામાં આવેલ.

કૃષ્ણા ઐયર, ન્યાયમૂર્તિ – સિનેમેટોગ્રાફ ફિલ્મોના ભવ્ય શીર્ષકો મંત્રમુગ્ધ અથવા આકર્ષિત કરી શકે છે અને થિયેટરમાં પ્રવેશ્યા પછી જ દર્શકને ચિત્રપટના વાસ્તવિક મૂલ્યનું ભાન થાય છે. આ અનુભવ પરિવર્તન લાવી શકે છે કારણ કે ચિત્રપટ મહાન છે અથવા પ્રેક્ષકો આ સોદામાં નાણાં અને સંસ્કૃતિ ગુમાવી શકે છે. માત્ર શીર્ષકો તેથી ફિલ્મના હાનિકારક કે ઉમદા વિષયવસ્તુની સાક્ષી પૂરી શકતા નથી. કેટલીકવાર એક જ ફિલ્મ વિપરીત પ્રભાવ પાડી શકે છે અને જેને કોઈ લંપટ ગણે છે, તેને અન્ય કોઈ ઉન્નત ગણી શકે છે. ભલે તે ગમે તે હોય, સારી રીતે પ્રચારિત ફિલ્મ 'સત્યમ શિવમ સુંદરમ' એ સામાવાળા દ્વારા અરજદાર અને અન્ય લોકો જેઓ તે ફિલ્મના નિર્માતા, અભિનેતા, ફોટોગ્રાફર, પ્રદર્શક અને વિતરક છે તેમની સામે સંભવતઃ જાહેર હિતની કાર્યવાહી તરીકે ફોજદારી કાર્યવાહીનો વિષય બની હતી. ફરિયાદમાં એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે તેનું આકર્ષક શીર્ષક ગેરમાર્ગે દોરનારું દૂષિત હતું અને તેણે નિર્દોષોને અધોગતિ તરફ ભટકાવ્યા હતા. જો આ આક્ષેપનો મુખ્ય સાર સાચો હોય, તો ચિત્રપટ પર અશ્લીલતા, અભદ્રતા અને દુરાચાર સ્પષ્ટપણે અંકિત થયેલ હતા, જે ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હેઠળ ગુનો બને છે. મેજિસ્ટ્રેટે કેટલાક સાક્ષીઓની તપાસ કર્યા પછી ગુનાની નોંધ લીધી અને આરોપીઓને નોટિસ જારી કરી. ત્યારબાદ, નિર્માતા, એટલે કે વર્તમાન અરજદારે, ફોજદારી કાર્યરીતિ સંહિતાની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઇકોર્ટ સમક્ષ એવી રજૂઆત સાથે અરજી કરી કે ફોજદારી કાર્યવાહી એ ન્યાયિક પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ છે અને બદઇરાદાપૂર્વકની બાબતોથી પ્રેરિત છે અને કેસના સંજોગોમાં કોઈ કાર્યવાહી કાયદેસર રીતે ટકી શકે નહીં, કારણ કે ફિલ્મને સેન્સર બોર્ડ દ્વારા જાહેર પ્રદર્શન માટે યોગ્ય રીતે પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી. જોકે, સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ ફિલ્મ સેન્સર્સ દ્વારા ફિલ્મને 'એ' પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું તેવી દલીલને અવગણીને અને કાર્યવાહીમાં કશું તુચ્છ કે પજવણીકારક ન જણાતાં અથવા કાર્યવાહી રદ કરવા માટે કોઈ સામગ્રી ન મળતાં હાઇકોર્ટે અરજી ફગાવી દીધી હતી. વ્યથિત ફિલ્મ નિર્માતા આશા સાથે આ કોર્ટમાં આવ્યા છે, અને ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ ને નિષ્ક્રિય કરવા માટે ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ પર આધારિત એક મુખ્ય વાંધો અમારી સમક્ષ

ભારપૂર્વક રજૂ કર્યો છે. અમને હાઇકોર્ટના ચુકાદામાં આ દલીલ સ્પષ્ટ જણાતી નથી, પરંતુ હકીકતો સ્વીકૃત હોવાથી અને કાયદાનો પ્રશ્ન મહત્વપૂર્ણ હોવાથી, અમે અપીલકર્તાને આ રદબાતલકારી દલીલ પર સાંભળવાનું પસંદ કર્યું છે કે એકવાર સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ, ૧૯૫૨ (સંક્ષિપ્તમાં, સદર એક્ટ) હેઠળ સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા ફિલ્મના જાહેર પ્રદર્શનને મંજૂરી આપતું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવ્યું હોય, ત્યાર પછી તેના પ્રદર્શન માટે કાયદેસરનું સમર્થન રહે છે, અને પીનલ કોડની કલમ ૭૯ ની ઉપચારાત્મક જોગવાઈઓના આધારે, ફિલ્મનું જાહેર પ્રદર્શન, પ્રસારણ કે વિતરણ અથવા નિર્માણ, ભલે તે અશ્લીલ, કામુક કે જાહેર નૈતિકતાને ભ્રષ્ટ અથવા દૂષિત કરનારું હોય, તો પણ ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હોવા છતાં ગુનો બની શકે નહીં. આ મુક્તિ સદર એક્ટની કલમ પએ અને પીનલ કોડની કલમ ૭૯ ના સંયુક્ત અમલ પર આધારિત છે.

આ મુદ્દો ખૂબ મહત્વનો છે કારણ કે સિનેમા એ લાખો દર્શકો અને કરોડોના રોકાણ સાથેનું એક મુખ્ય સમૂહ માધ્યમ છે. સામાવાળા–ફરિયાદીને નોટિસની બજવણી થઈ હોવા છતાં તેઓ હાજર થયા ન હતા. અમે અધિક સોલિસિટર જનરલ, શ્રી બેનરજીને કોર્ટને આ કાનૂની ગૂંચવણ ઉકેલવામાં મદદ કરવા વિનંતી કરી હતી અને તેમણે ત્વરિત પ્રતિસાદ આપ્યો અને વિદ્વતાપૂર્ણ તેમજ પરિશ્રમી સહાય પૂરી પાડી. અમે શ્રી બેનરજીની સેવાઓની પ્રશંસા નોંધીએ છીએ.

નિર્ણય માટેનો એકમાત્ર મુદ્દો સદર એક્ટની કલમ પએ અને ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ ના સંયુક્ત અમલની કાનૂની અસર છે. પરંતુ અમે દલીલના હેતુ માટે માની લઈશું કે ફરિયાદમાં જણાવેલ હકીકતો પ્રથમદર્શી રીતે ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હેઠળના ગુનાને આકર્ષિત કરે છે. ધારો કે આવી ફિલ્મને સદર એક્ટ હેઠળ પોતાના અધિકારક્ષેત્રમાં કામ કરતા સેન્ટ્રલ બોર્ડ ઓફ ફિલ્મ સેન્સર્સ દ્વારા પ્રમાણિત કરવામાં આવી છે, જેનાથી ફિલ્મના જાહેર પ્રદર્શનને મંજૂરી મળી છે, તો શું તે કૃત્ય કરવામાં કાયદા હેઠળ સમર્થન પૂરું પાડે છે જે આવા પ્રમાણીકરણના અભાવમાં ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હેઠળ ગુનો બની શકે છે?

ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ નીચે મુજબ છે:

૭૯. જે કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવે છે જે તેને કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોય, અથવા જે શુદ્ધબુદ્ધિથી હકીકતની ભૂલના કારણે અને કાયદાની ભૂલના કારણે નહીં, પોતાને તે કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોવાનું માને છે, તે કોઈ ગુનો નથી.

આ દલીલ અનિવાર્ય છે કે જો ગુનો બનાવતા કૃત્યનું આચરણ કાયદા દ્વારા એટલે કે અન્ય કોઈ જોગવાઈ દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોય, તો કલમ ૭૯ કર્તાને દોષમુક્ત કરે છે કારણ કે તે કૃત્ય ગુનો બનતું અટકી જાય છે. તેવી જ રીતે, જો કૃત્ય એવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય 'જે શુદ્ધબુદ્ધિથી હકીકતની ભૂલના કારણે પોતાને તે કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોવાનું માને છે' તો પણ અપવાદ લાગુ પડે છે અને શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકની માન્યતા, ભલે ભૂલભરેલી હોય, દોષિતતાને દૂર કરે છે. આમ આ કેસમાં ઉપસ્થિત પ્રશ્નનું નિરાકરણ સરળ બને છે. જો આરોપી અકાટ્યપણે સાબિત કરી શકે કે તે કૃત્ય કરવામાં ખરેખર કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ છે અથવા વૈકલ્પિક રીતે, તેણે હકીકતની ભૂલ સેવી હતી અને શુદ્ધબુદ્ધિથી માનતો હતો કે તે કૃત્ય કરવામાં કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હતો, તો કલમ ૭૯ નું શસ્ત્ર ફરિયાદ પક્ષની કાર્યવાહીને નષ્ટ કરી દે છે.

શું સદર એક્ટની કલમ પએ(૧એ) હેઠળ જારી કરાયેલ પ્રમાણપત્ર ફિલ્મના જાહેર પ્રદર્શન માટે કાયદામાં સમર્થન (જસ્ટીફિકેશન) સમાન છે, પછી ભલે તે અશ્લીલ હોય કે ન હોય, અથવા ગમે તે સંજોગોમાં, શું તે હકીકતની ભૂલ દ્વારા પ્રેરિત એવી માન્યતા પેદા કરે છે, એટલે કે પ્રમાણપત્ર જારી થવું અને તેની અસર, કે પ્રમાણપત્ર ધારક ફિલ્મના પ્રદર્શન માટે કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ છે?

આપણે સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટની રચના અને ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ ના અર્થમાં કલમ પએ હેઠળના પ્રમાણપત્રની કાયદેસર વાજબીપણા તરીકેની

અસરકારકતાના અભ્યાસ પર પાછા આવીએ છીએ. બ્લેક્સ લીગલ ડિક્શનરી અનુસાર 'જસ્ટીફાઇડ' નો અર્થ થાય છે:

> સામાન્ય સમજ અને કાયદાના સાચા નિયમો દ્વારા માર્ગદર્શિત, પૂર્વગ્રહરહિત મન દ્વારા મૂલ્યાંકન કરવામાં આવે ત્યારે, વિશ્વસનીય પુરાવા દ્વારા પૂરતા પ્રમાણમાં સમર્થિત પર્યાપ્ત કારણોસર કરવામાં આવેલ.

ધ શોર્ટર ઓક્સફોર્ડ ઇંગ્લિશ ડિક્શનરી 'જસ્ટીફિકેશન' માટે આ અર્થ દર્શાવે છે:

> કોર્ટમાં એ દર્શાવવું કે જે કૃત્ય માટે જવાબ આપવા બોલાવવામાં આવ્યા છે તે કરવા માટે વ્યક્તિ પાસે પૂરતું કારણ હતું; આવા બચાવનો આધાર.

શબ્દકોશની દ્રષ્ટિએ અર્થ સ્પષ્ટ છે. કોઈ કૃત્ય કાયદા દ્વારા ત્યારે વાજબી ઠેરવાયેલ ગણાય જો તે કાયદા દ્વારા અધિકૃત, માન્ય અને દોષમુક્ત કરવામાં આવેલ હોય. શું કોઈ બાબતની પરવાનગી આપતી કાનૂની મંજૂરી એ તે કરવા માટેનું કાનૂની સમર્થન છે? માત્ર કાનૂની મંજૂરી, જે નિષ્ક્રિય છે, અને સ્પષ્ટ કાનૂની સમર્થન જે સક્રિય છે, તેની વચ્ચે એક સૂક્ષ્મ અર્થભેદ હોઈ શકે છે. સામાન્ય અર્થોની દુનિયા માટે, 'પરવાનગીરૂપ' અને 'સમર્થનરૂપ' વચ્ચે 'પાતળી ભેદરેખા તેમની સીમાઓને વિભાજિત કરે છે'. એ કહેવું પરસ્પર વિરોધાભાસી છે કે સદર એક્ટની કલમ પએ(૧એ) હેઠળ બોર્ડ ફિલ્મને જાહેર પ્રદર્શન માટે યોગ્ય તરીકે પ્રમાણિત કરે અને ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ આવા પ્રદર્શનને સજાપાત્ર ગણે, સિવાય કે બંને કાયદાઓ દ્વારા આવરી લેવાયેલ ક્ષેત્ર અલગ હોય. જોકે એવું કહેવું સ્વીકાર્ય હોઈ શકે કે જે માત્ર કાયદા દ્વારા પ્રદર્શન માટે યોગ્ય તરીકે પ્રમાણિત કરવામાં આવ્યું છે તે કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ છે તે હદ સુધી ન પહોંચી શકે. એકવાર આપણે સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટની વ્યાપકતા સમજી લઈએ પછી આવી સૂક્ષ્મતાઓએ આપણને અટકાવવાની જરૂર નથી.

ખરેખર, પીનલ કોડ સામાન્ય છે, સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ વિશેષ છે. જો સિનેમા પર કડક નિયંત્રણ ન રાખવામાં આવે તો તેના વિસ્ફોટક રીતે વધતા

જોખમનો સામનો કરવા માટે પાછળના કાયદાની યોજના જાણીજોઈને ઘડવામાં આવી છે. નિઃશંકપણે, જો સિનેમા સામાજિક ઉદ્દેશ્યો સાથે જોડાયેલું હોય તો તે જાહેર હિત માટેનું એક ઉત્તમ સાધન છે અને જો અસામાજિક ઉદ્દેશ્યો તરફ દોરવામાં આવે તો તે જાહેર શ્રાપ બની શકે છે. બંધારણ હેઠળ ભારતીય નાગરિકોને વાણી સ્વાતંત્ર્ય, સમાન વ્યવહારનો અધિકાર અને ફિલ્મોમાં ભારે રોકાણો નાશ પામે તે પહેલાં યોગ્ય સુનાવણીની ખાતરી મળેલી છે. પરંતુ તમામ સ્વતંત્રતા એ એક વચન છે, કોઈ ખતરો નથી અને તેથી, બંધારણ દ્વારા માન્ય સામાજિક રીતે જરૂરી નિયંત્રણોને આધીન છે. મોશન પિક્ચરના ત્વરિત આકર્ષણ, તેની વૈવિધ્યતા, વાસ્તવિકતા અને દ્રશ્ય તથા શ્રાવ્ય સંવેદનાઓના તેના સંકલનને ધ્યાનમાં લેતાં, ટ્રિક ફોટોગ્રાફી, વિસ્ટાવિઝન અને ત્રિ–પરિમાણીય રજૂઆત સાથે કેમેરામેનની કળા સાથે, સેલ્યુલોઇડ આર્ટ લાગણીઓને ઉત્તેજિત કરવાની અને શક્તિશાળી માનસિક પ્રભાવ પાડવાની વધુ ક્ષમતાઓ ધરાવે છે એટલી હદે કે પૂર્વ–સેન્સરશીપ સાથે કળાના આ સ્વરૂપ સાથેનો અલગ વ્યવહાર માન્ય વર્ગીકરણ ગણી શકાય, જેમ કે કે. એ. અબ્બાસ (૧) માં ઠેરવવામાં આવ્યું હતું. કદાચ, કળાને અમલદાર દ્વારા કેદ કરી શકાતી નથી અને જો સરકારી પસંદગી કોઈપણ વિભાગમાં કલાત્મક નિર્માણના પ્રદર્શન માટે પરમિટ નક્કી કરવાની હોય, ખાસ કરીને સિનેમા પિક્ચર્સમાં, તો સૌંદર્યશાસ્ત્ર માનવ આત્માના ગૌરવ, કૃપા અને મુક્ત અભિવ્યક્તિથી વંચિત થઈ શકે છે. તેથી જ એક વિશેષ કાયદો એટલે કે ૧૯૫૨ નો અધિનિયમ ઉચ્ચ ક્ષમતા અને નિપુણતા ધરાવતા સેન્સર બોર્ડની સ્થાપના કરે છે, સુનાવણી, અપીલ અને આખરી ન્યાયિક પુનરાવલોકન, પૂર્વ–સેન્સરશીપ અને શરતી પ્રદર્શનો તથા અન્ય નિયમનકારી વ્યૂહરચનાઓની વિપુલતા પૂરી પાડે છે. ટૂંકમાં, રાજ્ય અને સમાજના રક્ષણ માટે એક વિશેષ તંત્ર અને પ્રક્રિયાગત ન્યાય તથા અનેકવિધ હિતકારી નિયંત્રણો સદર એક્ટના માળખામાં વણી લેવામાં આવ્યા છે. આવા કાયદાને વિગતવાર ઘડ્યા પછી, શું એવું બની શકે કે નિષ્ણાત સત્તાધિકારી દ્વારા તે હેઠળ આપવામાં આવેલ પ્રમાણપત્ર ઈ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ હેઠળના ગુના માટેની સાદી ફરિયાદ અથવા ફરિયાદોના વરસાદ દ્વારા

નિરર્થક બનાવી શકાય, જેનાથી નિર્માતાને 'સામાન્ય' મેજિસ્ટ્રેટને સંતોષ આપવા માટે મજબૂર થવું પડે કે સેન્સર બોર્ડના પ્રમાણપત્ર હોવા છતાં, ફિલ્મ વાંધાજનક હતી? બોર્ડે પ્રમાણીકરણ કરતા પહેલાં કલમ પબી હેઠળ ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ દ્વારા નિર્ધારિત તમામ મુદ્દાઓ પર વિચાર કરવો પડે છે. વાસ્તવમાં, પીનલ કોડ કે સિનેમેટોગ્રાફ એક્ટ બંનેમાંથી કોઈ પણ બંધારણના ભાગ ૩ દ્વારા માન્ય નિયંત્રણોથી આગળ વધી શકતું નથી અને એકવાર વિશેષ કાયદો તે ક્ષેત્રનું નિયમન કરે છે ત્યારે તે સામાન્ય કાયદા માટે તે હદ સુધી મર્યાદા બહાર થઈ જાય છે. ઓછામાં ઓછું અર્થઘટનની બાબત તરીકે, ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ એ ઇ.પી.કો. ની કલમ ૨૯૨ અને ફિલ્મોના પ્રમાણીકરણને લગતા સદર એક્ટના ભાગ ૨ વચ્ચેના દેખીતા સંઘર્ષનું નિરાકરણ લાવે છે. જો બોર્ડ ભૂલ કરે, તો સદર એક્ટ ઉપચારો પૂરા પાડે છે. અમને ખાતરી છે કે જાહેર હિત ધરાવતા નાગરિક જાહેર હિતના રક્ષણ માટે સદર એક્ટ હેઠળની એજન્સીઓનું ધ્યાન દોરી શકે છે.

કળાના સામાન્ય પ્રશ્નો અને રાજ્યની ભૂમિકાનો ઉલ્લેખ અમે આ જ ફિલ્મ સંબંધિત દિલ્હી હાઇકોર્ટની અગાઉની અપીલમાં કરી ચૂક્યા છીએ. ત્યાં અમારી સમક્ષ ઇ.પી.કો. ની કલમ ૭૯ પર વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો કારણ કે તે દલીલ અમારી સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવી ન હતી. વર્તમાન નિર્ણય તે કેસની સુનાવણી કરનાર અદાલતને બંધનકર્તા રહેશે.

જે સ્થિતિ સામે આવે છે તે આ છે. ન્યાયશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ જોતાં, કોઈ કૃત્ય વ્યાખ્યાની દ્રષ્ટિએ ગુનો હોઈ શકે છે; પરંતુ જો કાયદો પોતે જ જાહેર કરે કે અમુક ચોક્કસ સંજોગોમાં તેને ગુનો ગણવામાં આવશે નહીં તો પ્રતિબંધિત કૃત્ય અનિવાર્ય દોષ સૂચવતું નથી. સામાન્ય અપવાદોનું પ્રકરણ આ ક્ષેત્રમાં કાર્ય કરે છે. કલમ ૭૯ ગુનાને બિન-ગુનો બનાવે છે. ક્યારે? માત્ર ત્યારે જ જ્યારે વાંધાજનક કૃત્ય ખરેખર કાયદા દ્વારા વાજબી ઠેરવાયેલ હોય અથવા હકીકતની ભૂલના કારણે શુદ્ધબુદ્ધિથી તેવું વાજબી ઠેરવાયેલ હોવાનું માનવામાં આવ્યું હોય. જો, અહીંની જેમ, સેન્સર બોર્ડ, પોતાના અધિકારક્ષેત્રમાં રહીને અને શુદ્ધબુદ્ધિથી કરવામાં આવેલી અને અનુસરવામાં આવેલી અરજી પર જાહેર પ્રદર્શનને મંજૂરી

આપે છે, તો નિર્માતા અને સંબંધિત એજન્સીઓ વૈધાનિક આશ્રયસ્થાનમાં પ્રવેશે છે અને સુરક્ષિત બને છે કારણ કે કલમ ૭૯ તેમને ઓછામાં ઓછું એવી શુદ્ધબુદ્ધિપૂર્વકની માન્યતાને ધ્યાને રાખીને દોષમુક્ત કરે છે કે પ્રમાણપત્ર વાજબી ઠેરવનારું છે. આમ જ્યારે ટ્રાયલ કોર્ટ કેસની સુનાવણી કરે ત્યારે તેને સદર એક્ટ હેઠળના પ્રમાણપત્રથી યોગ્ય રીતે માહિતગાર કરી શકાય છે અને, અમારા અવલોકનોના પ્રકાશમાં, તે કલમ ૭૯ હેઠળની જરૂરિયાત પૂર્ણ કરે છે અને આરોપ પાયાવિહોણો હોવાથી કોર્ટ માટે આરોપીને ડિસ્ચાર્જ કરવો યોગ્ય છે. વર્તમાન કેસમાં, ફોજદારી કાર્યવાહી ટકી શકે તેવી નથી કારણ કે જ્યારે સદર એક્ટની કલમ પએ અને તે હેઠળ જારી કરાયેલા પ્રમાણપત્ર સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે કલમ ૭૯ દોષમુક્ત કરનારી છે. અમે ફોજદારી કાર્યવાહીને રદબાતલ (ક્વોશ) કરીએ છીએ.

અમે પૂર્ણ કરીએ તે પહેલાં બે બાબતોનો ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી છે. આ પ્રકારની ફોજદારી કાર્યવાહી એ સેન્સર બોર્ડ દ્વારા દૂષિત ફિલ્મોની ચકાસણી ન કરવા સામે જાહેર અસંતોષનું લક્ષણ હોઈ શકે છે. સેન્સર્સ પર સર્વોચ્ચ સેન્સરશીપ સત્તા લોકોની છે અને ઉદાસીનતા, શિથિલતા કે મદદગારી દ્વારા, જાહેર નૈતિકતાને પ્રદૂષિત કરતી ફિલ્મોને ઉદારતાથી પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે, ત્યારે લોકોની સારી નૈતિકતાના રક્ષણ માટે સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદો આંતરિક વૈધાનિક દુશ્મનો દ્વારા નષ્ટ થઈ શકે છે. તે સ્તરે ભ્રષ્ટાચાર નાબૂદ થવો જોઈએ. અને બોર્ડે, પોતાની જાહેર ફરજ પ્રત્યે જાગૃત રહીને, માત્ર લોકપ્રિયતા મેળવવા માટે કામ કરવું જોઈએ નહીં; કે જ્યારે વિશ્વ સૃષ્ટિની સુંદરતાને તેના અસંખ્ય સ્વરૂપો અને ઉદાર ક્ષિતિજોમાં જોવા માટે આગળ વધી રહ્યું હોય ત્યારે જૂના ધોરણો અને દાદીમાના જમાનાના નિષેધો દ્વારા સૌંદર્યલક્ષી અભિવ્યક્તિ અને પ્રગતિશીલ કળાને રોકવી જોઈએ નહીં. એક સુખદ સંતુલન એ છે કે:

> "....એક તરફ, વાચકોની તે સંખ્યાને ધ્યાનમાં લેવી જેમના વિશે તેઓ માને છે કે તેઓ પુસ્તક દ્વારા ભ્રષ્ટ અને દૂષિત થશે, ભ્રષ્ટ અને દૂષિત કરવાની વૃત્તિની તીવ્રતા, અને ભ્રષ્ટતા અથવા દૂષિતતાનું સ્વરૂપ; બીજી

તરફ, તેઓએ સાહિત્યિક, સમાજશાસ્ત્રીય અને નૈતિક મૂલ્યની ક્ષમતાનું મૂલ્યાંકન કરવું જોઈએ જે તેઓ માને છે કે પુસ્તક ધરાવે છે. ત્યારબાદ તેઓએ આ તમામ પરિબળોનું સંતુલન સાધવું જોઈએ અને નક્કી કરવું જોઈએ કે શું સંતુલન પર પ્રકાશન જાહેર હિત માટે હોવાથી વાજબી ઠેરવાયેલ સાબિત થાય છે." (૧)

મૂળભૂત બાબતો તરફ જતાં, વાણી સ્વાતંત્ર્ય મૂળભૂત છે. સેન્સર એ પોતાની ફેશન નક્કી કરનાર નૈતિક દરજી નથી પરંતુ જાહેર વ્યવસ્થા, શિષ્ટાચાર કે નૈતિકતાના દ્રષ્ટિકોણથી અનુચ્છેદ ૧૯(૨) હેઠળ ફિલ્મોનું નિયમન કરનાર વૈધાનિક ચોકીદાર છે. આ વિભાવનાઓ પોતે ગતિશીલ છે અને તેને અભિવ્યક્તિને દબાવવા માટે સંકુચિત કરી શકાતી નથી કે જાતીય પ્રદર્શનના ઉત્પાતને પ્રોત્સાહન આપવા માટે બેફામપણે વિસ્તૃત કરી શકાતી નથી.

ગમે તેમ હોય, અપીલ સફળ થવી જ જોઈએ અને અમે હુકમ દ્વારા ફોજદારી કાર્યવાહી સમાપ્ત કરીએ છીએ.

અપીલ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.